

ФОРЕНЗИЧКО РАЧУНОВОДСТВО И ФОРЕНЗИЧКА РЕВИЗИЈА У ФУНКЦИЈИ ЕФИКАСНИЈЕГ КОРПОРАТИВНОГ УПРАВЉАЊА

Др Ведрана Вуковић Пердун^{1*}, Проф. др Зоран Бабић²,

¹Министарство за наунотехнолошки развој, високо образовање и информационо друштво РС,
Бања Лука, Босна и Херцеговина

²Факултет за пословне и финансијске студије, Универзитет за пословне студије Бања Лука, Босна и Херцеговина

Апстракт

Релевантност и поузданост финансијског извјештавања дошла је у први план појавом глобалне финансијске, а затим и економске кризе, као и услјед огромних губитака које су инвеститорима проузроковали финансијски скандали настали крајем 20. и почетком 21. вијека. Један од кључних фактора у процесу доношења одлука о улагањима инвеститора (домаћих и иностраних) представљају финансијски извјештаји, због чега и морају да буду састављени на разумљив начин (како би их разумјели сви потенцијални инвеститори), затим морају бити реални и објективни. Финансијски извјештаји су подлога за процјену будућег рентабилитетног и финансијског положаја предузећа, што може утицати на кретање тржишне вриједности појединачних акција и вриједности укупног капитала предузећа.

Увођење форензичког рачуноводства као професије ефикасна је мјере не само за откривање превара, грешака, манипулација и криминалних радњи у финансијским извјештајима, већ и за процјену ниво штете за предузеће по том основу. Многобројни случајеви превара у пословању предузећа последњих година указали су да је финансијско извјештавање подложно многобројним манипулацијама. То указује да постојећи систем контроле састављања и приказивања финансијских извјештаја не даје добре резултате и управо из тих разлога се све више јавља потреба за развојем форензичког рачуноводства и форензичке ревизије.

Предметно истраживање ће бити обављено на темељу примјене научних метода интерног и екстерног истраживања. Циљ истраживања је да се на основу теоријских поставки, практичних примјера и емпиријских истраживања примјене форензичког рачуноводства и форензичке ревизије у састављању финансијских извјештаја допринесе квалитетнијем приказивању рачуноводствених информација привредних субјеката и помогне власницима предузећа, менаџерима и осталим заинтересованим корисницима у ефикаснијем доношењу пословних, финансијских и инвестиционих одлука. тј. ефикаснијем корпоративном управљању у предузећу.

Резултати спроведеног истраживања доприносе комплетирању научног сазнања не само рачуновођа, неко и руководиоца привредних субјеката о улози развоја форензичког рачуноводства и форензичке ревизије у циљу ефикаснијег финансијског извјештавања, што доприноси побољшању стандарда управљања, бољем руковођењу и ефикаснијем пословном одлучивању, као битном фактору сваког привредног система.

Кључне ријечи: *форензичко рачуноводство, форензичка ревизија, финансијско извјештавање и корпоративно управљање.*

FORENSIC ACCOUNTING AND FORENSIC AUDIT IN THE FUNCTION OF MORE EFFICIENT CORPORATE GOVERNANCE

Abstract

The relevance and reliability of financial reporting came to the fore with the onset of the global financial and then economic crisis, as well as the huge losses caused to investors by the financial scandals of the late 20th and early 21st centuries. One of the key factors in the investment decision-making process of investors (domestic and foreign) is the financial statements, which is why they must be prepared in an understandable way (to be understood by all potential investors), then they must be realistic and objective. The financial statements are the basis for evaluating the future profitability and financial position of the company, which may affect the movement of the market value of the individual shares and the value of the total capital of the company.

The introduction of forensic accounting as a profession is an effective measure not only for detecting fraud, error, manipulation and criminal activity in financial statements, but also for assessing the level of damage to an enterprise on that basis. Numerous cases of fraud in business operations in recent years have indicated that financial reporting is subject to numerous manipulations. This indicates that the current system of control over the preparation and presentation of financial statements is not producing good results and for these reasons the need for developing forensic accounting and forensic audit is increasingly emerging.

The subject research will be carried out on the basis of the application of scientific methods of internal and external research.

The aim of the research is to contribute to a better presentation of accounting information of business entities and to help business owners, managers and other interested users in making more efficient business, financial and investment based on theoretical assumptions, practical examples and empirical studies of the application of forensic accounting and forensic audit in the preparation of financial statements. decision. ie. more effective corporate governance in the company.

The results of the research contribute to completing the scientific knowledge of not only accountants, anyone and business executives about the role of forensic accounting and forensic audit in order to make financial reporting more efficient, which contributes to improving management standards, better management and more efficient business decision-making as an essential factor in any business system.

Key words: *forensic accounting, forensic audit, financial reporting and corporate governance.*

УВОД

Финансијска криза и трендови у корпоративном управљању довели су до наглог пораста броја финансијских превара, што је угрозило повјерење великог броја корисника у финансијске информације исказане у финансијским извјештајима. Због тога је велики бој земаља широм свијета био принуђен да пронађе одговор на поменуте афере у чијој основи су поменуте афере, тј. криминалне радње, доносећи нове прописе и јачајући регулаторни оквир с циљем подстицања компанија да оснаже властите контроле. Савремени концепт корпоративног управљања јасно наглашава и раздваја одговорности сваког од кључних фактора који га чине за финансијско извјештавање. Кључна одговорност припада управном

одбору корпорације и њеном руководству, а веома важну улогу имају рачуновође и ревизори – интерни и екстерни.

Криминалне радње и њихови начини извођења све чешће су присутни у пословању привредних субјеката како у државама широм свијета, тако и у нашој држави и представљају озбиљне пријетње за њену привреду.

Шеме незаконитог присвајања средстава, лажног финансијског извјештавања, корупције и осталих врста криминалитета, сваког дана постају све сложеније и компликованије за њихово превентивно спречавање и отклањање. Субјекти који су осјетљиви на појаву широког спектра криминалних радњи, морају бити на опрезу и у ту сврху спровести активности којима би спријечили евентуални утицај криминалних активности на профитабилност и нормално функционисање њиховог пословања.

Проблем истраживања овог рада се везује за сљедеће питање: Да ли, на који начин и у којој мјери форензичко рачуноводство и форензичка ревизија утичу на побољшање квалитета приказивања рачуноводствених информација у финансијским извјештајима привредних субјеката и доприносе ефикаснијем корпоративном управљању?

Рачуноводствена професија у цјелини, свјесна да није могуће у потпуности спријечити састављање и објављивање обмањујућих финансијских извјештаја, сматра неопходним да открије, истражи и санкционише све преварне радње које настану у процесу финансијског извјештавања. У том циљу, долази до јављања нове гране у рачуноводственој професији кроз појављивање овлашћених истражитеља превара или другачије – форензичких рачуновођа и форензичких ревизора.

Улога форензичког рачуноводства и форензичке ревизије које се спроводе како би се спречило приказивање манипулативних радњи и утицало на квалитетније финансијско извјештавање и ефикасније пословно одлучивање је тема која је у данашње време актуелна, али и недовољно развијена и изучена на нашим просторима.

Развој форензичког рачуноводства и и форензичке ревизије у Републици Српској и Босни и Херцеговини је неминован из више разлога, а међу њима посебно се истиче недостатак специјалних знања и искустава екстерних и интерних ревизора, пореских ревизора, инспектора и рачуновођа при истрагама кажњивих и других недозвољених дјела, те давању мишљења вјештака у вези са правним, пословним и другим потребама.

Евидентно је да ће потреба за форензичким рачуновођама бити све више у порасту и да ће у будућности њихова експертиза бити неопходна. Ипак, потребно је и разумијевање њиховог дјелокруга посла, како би се утврдио значај и неопходност њихове примјене за очување корпоративног управљања и несметаног функционисања привреде.

За успостављање квалитетног корпоративног управљања у Републици Српској и Босни и Херцеговини, веома је важно подизање свијести свих учесника о значају корпоративног управљања за раст и развој привреде. Успостављање квалитетног корпоративног управљања омогућа преузећима лакши приступ екстерним изворима финансирања, што доводи до повећаног инвестирања, отварања нових радних мјеста и уопштено до раста привредних активности.

Изградња квалитетног корпоративног управљања у Републици Српској и Босни и Херцеговини, односно усклађивање легислативе и регулативе из ове области са релевантним дијеловима „*acquis communautaire*“, један је од захтјева за улазак у чланство Европске уније.

ОСНОВИ КОРПОРАТИВНОГ УПРАВЉАЊА

Основно питање које се поставља код корпоративног управљања је расподјела моћи унутар корпорације, односно питање ко доноси одлуке у корпорацији и чији се интереси при том узимају у обзир. Субјекти чији се интереси представљају су акционари који су власници акција из којих произилазе одређена управљачка, имовинска и друга права; управа која је овлашћена да води свакодневно пословање друштва; запослени који својим радом омогућавају обављање дјелатности; кредитори који осигуравају друштву новчана средства, пословни партнери који ступају у пословне односе са друштвом.

Корпоративно управљање можемо посматрати у *ширем и ужем смислу*.

Посматрајући појам корпоративног управљања у *ширем смислу*, долази се до оквира кога чине три основне компоненте:

- законски и подзаконски акти који су обавезни за све;
- установљени стандарди доброг корпоративног управљања који су резултат одређеног просјека у примјени што се потврђује истраживањима и анализама;
- аутономно уређење које представља властити концепт управљања усмјерен у правцу стицања предности у односу на конкуренцију.

У *ужем смислу* ријечи, проблем корпоративног управљања не односи се на сва предузећа, ни на све облике корпоративних предузећа, већ само на оне облике предузећа у којима је контрола одвојена од управљања.

Заједничке одреднице већине дефиниција корпоративног управљања су да је ријеч о процесима и структури односа између заинтересованих страна, њихово учешће у контроли и вођењу предузећа, при чему је циљ да се заједнички дјелује на остварењу највећег могућег богатства акционара. При томе, указује се на *интерни* аспект корпоративног управљања (односи унутар самог друштва, са циљем повећања вриједности акционарског капитала и ефикасног управљања предузећем) који се може концентрисати на неколико тврдњи:

а) корпоративно управљање је систем односа дефинисан структурама и процесима;

б) поменути односи могу да обухвате стране с различитим и понекад супротним интересима;

в) све стране учествују у вођењу и контроли друштва;

г) циљ је да се правилним распоређивањем права и одговорности обезбиједи дугорочно одржавање и повећање вриједности акционарских улога; и на *екстерни* аспект корпоративног управљања, који је фокусиран на односе између друштва и његових носилаца интереса (акционари, потенцијални инвеститори, повјериоци, потрошачи, и др.), и од посебног је значаја за оцјену квалитета заштите акционара, коју систем корпоративног управљања треба да пружи. Добро постављено корпоративно управљање треба да обезбиједи одговарајуће подстицаје, да се остваре циљеви који су у интересу компаније и њених акционара, да омогући ефективно праћење пословања, као и да подстакне корпорације да ефикасно користе ресурсе којима располажу.

Корпоративно управљање је комплексан, вишеслојан и вишедимензионалан систем, који непрекидно еволуира услед различитих фактора који утичу на његово креирање и прилагођавање новинама.

УЛОГА КОРПОРАТИВНОГ УПРАВЉАЊА У ПРЕДУЗЕЋУ

Управљање било којом компанијом или организацијом захтијева приступ одређеним информацијама и посједовање стручности у циљу доношења исправних одлука и рјешавања проблема. О пословању предузећа и његовим интересима власници се обавјештавају преко планова пословања и инвестиција, рачуноводствених биланса и преко извјештаја који добијају од скупштине, управног и надзорног одбора. Власници капитала имају приступ пословним књигама и документима предузећа и морају бити обавијештени о свим организационим промјенама у предузећу.

Највећи значај од заступљености корпоративног управљања на тржишту огледа се у ефикасном функционисању привреде, јер се само на тај начин максимизују приходи, стопа запослености и опште благостање. Зато, ефикасно управљање корпорацијама подразумијева да пословне одлуке које се доносе буду најбоље могуће при датим околностима.

Корпоративно управљање омогућава привредном друштву да привуче људски и финансијски капитал, да ефикасно води пословање и обезбиједи дугорочни и одрживи развој, узимајући у обзир и интересе власника и интересе других страна које имају легитимне интересе у пословању друштва (Кодекс корпоративног управљања, Службени гласник РС", бр. 99/2012 од 16.10.2012. године).

Директне користи корпоративног управљања за привредно друштво су:

- Бољи учинак - Квалитетно корпоративно управљање рационализује све пословне процесе у привредном друштву и обезбеђује: јасну подјелу надлежности и посљедично јаснију одговорност унутар привредног друштва; квалитетније одлучивање јер су канали комуникације добро дефинисани; бољу усклађеност са прописима, те ефективан надзор.

- Лакши приступ тржиштима капитала - Добро корпоративно управљање улијева повјерење инвеститорима омогућавајући лакши приступ тржиштима капитала. С обзиром да се заснива на принципима транспарентности, благовремености, потпуности и тачности на свим нивоима, инвеститор на основу таквих информација може да идентификује свој интерес и донесе праву одлуку о инвестирању.

- Повољнији услови за прикупљање новог капитала - Цијена капитала зависи од ризика који инвеститори приписују привредном друштву: што је већи ризик, то је већа цијена капитала. Ризици обухватају системски ризик који погађа сва привредна друштва на неком тржишту и ризике специфичне за неко конкретно друштво.

Рад на корпоративном управљању омогућава привредним друштвима да на микро нивоу смање укупан износ ризика и трошкове финансирања.”

- Боља репутација - У данашњем пословном окружењу, репутација је постала кључни елемент goodwill-а сваког привредног друштва. Репутација привредног друштва практично представља интегрални дио његове имовине. Привредна друштва која поштују права власника и повјерилаца, понашају се транспарентно и одговорно, уживају веће повјерење јавности и јачи goodwill, што доводи до већег повјерења у привредно друштво и његове производе.

РАЗВОЈ И УЛОГА ФОРЕНЗИЧКОГ РАЧУНОВОДСТВА У КОРПОРАТИВНОМ УПРАВЉАЊУ

Научници сматрају да форензичко рачуноводство датира још из древног Египта, наводећи као рачуновође форензичаре особе које су пописивали имовину фараона, као што су житарице и злато. Колико је њихова улога била значајна, говори и чињеница да су их називали „очима и ушима Фараона” (Crumbley 2001, 181-202). За пронађене доказе који су указивали на

проневјеру или подмићивање, биле су утврђене различите мјере кажњавања с тим што су оне биле много ригорозније него данас. Рани знаци форензичког рачуноводства указују на период између 3.300. и 3.500. године прије нове ере, гдје постоје археолошки докази да су у старом Египту рачуновође или писари надгледали новчане трансакције користећи влажне глинене плоче или папирус.

Ријеч форензика потиче од латинске ријечи „forensis“ што значи форум или „онај који је на тргу“. У старом Риму, форум или трг представљао је мјесто обављања разноврсних трговачких и државних послова и мјесто суђења. Претеча форензичког истраживачког рачуноводства нађена је у Шпанији у XIX вијеку, у записима Педра Антонио Аларкона, који је описао једну приповијетку о тиквама и парадајзу. Почети правог форензичког рачуноводства везани су за судски поступак Меуера против Сефтона из 1817. године, гдје се судило за узроковање банкрота.

У стручној и научној литератури присутне су различите дефиниције појма форензичког рачуноводства. Тако на примјер, др Винко Белак форензичко рачуноводство дефинише: „примјену истражитељских и аналитичких вјештина с циљем откривања манипулација у финансијским извјештајима које одступају од рачуноводствених стандарда, пореских закона и осталих законских одредби“ (ибид стр.2). Др Франц Колетник под форензичким рачуноводство сматра: „посебну савјетодавну дјелатност која се бави испитивањем, доказивањем и спречавањем господарско-криминалних и других недопустивих радњи“ (Колетник, 2011:21).

Owoјori and Asaolu, посматрају форензичко рачуноводство у контексту праксе коришћења рачуноводствених, ревизорских и истражних вјештина у правним питањима и примјени посебних знања у доказивању економских трансакција (Owoјори и Асаолу, 2009, 184).

Рачуноводствена професија у цјелини, свјесна да није могуће у потпуности спријечити састављање и објављивање обмањујућих финансијских извјештаја, сматра неопходним да открије, истражи и санкционише све преварне радње које настану у процесу финансијског извјештавања. У том циљу, долази до јављања нове гране у рачуноводственој професији кроз појављивање овлашћених истражитеља превара или другачије – форензичких рачуновођа.

У циљу успјешног супростављања преварама и поврата повјерења у финансијске извјештаје развој форензичког рачуноводства као нове дисциплине у рачуноводству подразумијева испитивање и интерпретирање доказа и чињеница и давање одређеног мишљења.

ЦИЉ И СВРХА ФОРЕНЗИЧКОГ РАЧУНОВОДСТВА

Циљ форензичког рачуноводства је да унаприједи процес финансијског извјештавања у дијелу објективности и поузданости. Оно треба да отклони све недостатке досадашњих видова надзора који нису дали свој допринос у дијелу откривања превара, проневијера и осталих криминалних радњи, као и у судском процесуирању починилаца ових дјела. Форензичко рачуноводство би требало, не само открити криминалну радњу, већ и процијенити ниво штете за предузеће по том основу.

На основу дефинисаног циља може се одредити и сврха форензичког рачуноводства, а како слиједи: (Вукоја и Унковић, 2013:239).

1. „Детектирање подручја могућих неправилности или превара – подразумијева сужавање поља тражења одређених неправилности односно лоцирање подручја гдје је неправилност или превара.

2. Детектирање конкретних неправилности или превара - подразумијева откривање конкретне неправилности или преваре и утврђивање начина на који је изведена.
3. Оцјена висине ризика од утврђених неправилности или превара – подразумијева оцјену опасности изведеног злодјела (намјерно, ненамјерно, висок или низак ниво неправилности, велика или мала опасност од изведене преваре итд.).
4. Извођење доказа - подразумијева осигурање материјалних и других доказа да је недјело изведено и начин на који је изведено“.

Форензичко рачуноводство се прво развило за потребе судова, мада је у задње вријеме изражен развој комерцијалног форензичког рачуноводства са примарном улогом у откривању и спречавању превара, проналажење доказа о насталој превари, као и процјени стварног стања и резултата извјештајног субјекта.

Циљ развоја форензичког рачуноводства се огледа и код кривичних питања, јер уколико дође до криминалних радњи то подразумијева да се рачуновође и ревизоре налазе у том спору јер они класификују и процјењују финансијске трансакције које се у том тренутку чине неправилним, као што је нелегално стечена добит криминалне радње од стране добављача и купаца, и сл. Значај се огледа и код потраживања по основу осигурања и у државном сектору јер форензичке рачуновође могу да пруже помоћ јер поштују законске прописе.

ПОДРУЧЈА ПРИМЈЕНЕ ФОРЕНЗИЧКОГ РАЧУНОВОДСТВА

Форензичко рачуноводство се прво развило за потребе судова, мада је у задње вријеме изражен развој комерцијалног форензичког рачуноводства са примарном улогом у откривању и спречавању превара, проналажење доказа о насталој превари, као и процјени стварног стања и резултата извјештајног субјекта.

Улога форензичког рачуноводства се огледа и код кривичних питања, јер уколико дође до криминалних радњи то подразумијева да се рачуновође и ревизоре налазе у том спору јер они класификују и процјењују финансијске трансакције које се у том тренутку чине неправилним, као што је нелегално стечена добит криминалне радње од стране добављача и купаца, и сл. Значај се огледа и код потраживања по основу осигурања и у државном сектору јер форензичке рачуновође могу да пруже помоћ јер поштују законске прописе.

Поједини догађаји и индиције захтијевају ангажовање форензичких рачуновођа и њих можемо издвојити према учесталости њиховог настанка и по значају у сљедеће групе:

- анонимне оптужбе за превару достављене писмом, електронском поштом, или преко телефона,
- сазнање да је високо рангирани менаџер дао отказ због могућих нелегалних послова;
- компанија је идентификована као предмет истраге коју спроводе судски органи;
- предузеће је добило позив од суда или од регулаторне агенције;
- ревизор вјерује да је намјерно доведен у заблуду вербалним информацијама добијеним од стране предузећа или да су захтјевана документа преправљана;
- постоје индикације да добављачи могу бити фиктивни;
- постоје индикације које потичу од нетачног признавања прихода или расхода као што је признавање продаје прије него што је она коначна, испорука робе прије коначне продаје, признавање прихода иако постоји обавеза извршења значајних услуга увези са том робом у будућности, очигледно евидентирање непостојећих прихода, одлагање

расхода на будуће периоде или признавање расхода будућих као расход текућег периода (Шкарић-Јовановић, 2009:25).

Свака од ових ситуација може, али и не мора, да укаже на постојање превара у предузећу. Управо је задатак форензичких рачуновођа да својим методама испитају све оне који су директно или индиректно умјешани у сумњиве трансакције и да у свом извјештају укажу да ли постоји индиција преваре и у ком степену је она остварена.

АНАЛИТИЧКИ ПОСТУПЦИ, ТЕХНИКЕ И МОДЕЛИ У ФОРЕНЗИЧКОМ РАЧУНОВОДСТВУ

Аналитички поступци у форензичком рачуноводству имају три примарна циља и то:

- Припремни аналитички поступци,
- Независни аналитички поступци и
- Коначни аналитички поступци (Белак: 2011:185).

Припремни, односно прелиминарни аналитички поступци се користе за откривање подручја високог ризика од преваре, њихове природе, те времена и нивоа потребних форензичких испитивања. Имају за циљ открити тачке могућих неправилности и сузити поље тражења.

Независни аналитички поступци се користе за прибављање доказа на темељу упоређивања и усклађивања података, те утврђивања вјеродостојности документације, књижења и обрачуна.

Коначни аналитички поступци служе за доношење закључака о утицају проблематичних трансакција на финансијске извјештаје.

Форензичко рачуноводство је као професија, развило неке специфичне технике, али употребљава и технике традиционалног рачуноводства.

Технике и модели који су заступљени у форензичком рачуноводству су:

1. „Data mining“,
2. Бенфордов закон,
3. Аналитичке технике;
4. Форензичка анализа реалности ревалоризације дуготрајне материјалне имовине и могуће манипулације,
5. Beneish-eva анализа – Ову анализу је конструисао Messod D. Beneish како би се откриле манипулације у финансијским извјештајима. Он је вршио истраживање на 74 компаније и неке од њих су манипулисале својим зарадама, а неке не. Овај модел се базирао на индексу односа потраживања од купаца и прихода од продаје, индексу односа бруто добити и прихода од продаје, индексу квалитета активе, индексу пораста прихода од продаје и индексу односа ставки на темељу настанка догађаја према укупној активи. У свом раду Beneish тврди да се вјероватноћа манипулација повећава ако се повећају потраживања, ако се погорша бруто маржа, ако се смањи квалитет имовине, ако порасте продаја и ако се повећају разграничења.
6. Алтманов модел – Најчешћа метода за оцјењивање кредитне способности је путем композитних показатеља који чине такозвани 3-скор показатељ солвентности.
7. Ревизорски тестови – Тестови којима се врши прикупљање доказа у ревизији могу бити контролни и суштински. За разлику од контролних тестова који обезбјеђују доказ да ли је погрешан износ вјероватан, суштински тестови обезбјеђују доказ да ли погрешан износ заиста постоји. Поступци суштинског испитивања представљају провјере које се врше да би се прибавио ревизијски доказ ради откривања материјално значајних грешака у рачуноводственим извјештајима.

То су активности извршене од стране ревизора током фазе суштинског тестирања у којем се прикупљају докази попут свеобухватности, тачности салда рачуна или класа трансакција. Руководство у финансијским извјештајима износи тврдње да салда рачуна и основне класе трансакција не садрже материјално нетачне исказе: другим рјечима, да су финансијски извјештаји материјално комплетни, валидни и тачни.

ПРИМЈЕНА И ЗНАЧАЈ ФОРЕНЗИЧКЕ РЕВИЗИЈЕ

Форензичка ревизија се јавља и као средство за извођење доказа у судским процесима у области привредног пословања. У тој функцији она се укључује када су већ настали конфликтни спорови, дакле, када треба сагледати посљедице, па је ту само дио доказних активности. По свом карактеру, она је, прије свега, у функцији доказивања или откривања истине, што за многе професионалне форензичаре, било да су рачуновође или ревизори, представља велику практичну тешкоћу.

У јавном сектору, примјена и значај форензичке ревизије представља велику помоћ судовима и тужилаштву у процесуирању злоупотребе и трошења буџетских средства. У приватном сектору, вјештине везане за форензичко рачуноводство и форензичку ревизију су од користи за већину случајева привредног криминала, као што су проневјерја, криминалне радње према банкама, стечајне криминалне радње, расподјела нелегално стечене добити, преваре извршене помоћу компјутера и слично. Према наводима КПМГ-а, ситуације када је потребна примјена форензичке ревизије су сљедеће: (Forensische Technologie, KPMG).

- Сумањате да су ваши подаци изгубљени или украдени.
- Сумњате у криминалне активности унутар предузећа или сте жртва вањских напада (сувер криминал) и на суду вам је потребан баскуп дигиталног доказа.
- Ви сте у парници или је покренута истрага против вас, а морате припремити документа која садрже чињенице које ће помоћи рјешавању случаја.
- Ви желите анализирати велике количине података према одређеним критеријумима.

Примјена форензичке ревизије огледа се у откривању криминалних радњи у финансијским извјештајима осумњиченог или контролисаног субјекта анализе, без обзира на то да ли је у питању само ситно дотјеривање резултата у циљу постизања неког привременог циља (корекције биланса ради избјегавања статуса губиташа) или систематско лажирање података у циљу избјегавања плаћања пореза или извлачење капитала предузећа у корист појединаца. Из основног, гранају се појединачне улоге форензичке ревизије:

- откривање и именоване починилаца криминалне радње,
- откривање начина, мјеста и времена њеног извршења,
- утврђивање материјалне штете и утицај криминалне радње на пословање организације,
- обезбјеђивање доказа за судски или дисциплински поступак.

Основна карактеристика форензичке ревизије садржана је у њеном главном циљу, а то је да се детаљно испита постојање потенцијалних криминалних радњи, као и да се у случају откривања обезбиједи једнозначни материјални докази за те радње.

У свијету постоји мали број оних који су специјално обучени и искусни за област форензичког рачуноводства и форензичке ревизије, али у данашњем свијету пословања свака организација би требала имати форензичког рачуновођу и форензичког ревизора.

МЈЕРЕ УТИЦАЈА ФОРЕНЗИЧКЕ РЕВИЗИЈЕ НА КВАЛИТЕТ ФИНАНСИЈСКОГ ИЗВЈЕШТАВАЊА

Одређивање извршиоца преваре је најважнији корак у форензичкој ревизији. Извршиоци преваре могу бити запослени али и менаџмент предузећа. Одређивање мјеста и начина којим је извршена манипулација у финансијским извјештајима захтијева искуство у ревизији, рачуноводству, опорезивању и другим повезаним областима. Откривање и доказивање превара у финансијским извјештајима је истраживачки посао са компонентама рада ревизора и рада криминалног истражиоца. Форензички ревизори раде са великим скупом информација и њихових извора, те путем елиминисања неодговарајућих информација и сужавањем избора, потврђују превару.

Превентивне мјере злоупотребе креативног рачуноводства обухватају процјену ризика превара, тестирање контрола које су у функцији спречавања манипулација и провођења ревизије. Увођењем властитог кодекса етике предузећа могу дјеловати на смањење мотива за манипулације и криминалне радње. Да би се менаџмент ефикасно супростављао грешкама и манипулацијама које се могу појавити у финансијским извјештајима потребно је обезбиједити:

- а) ефикасан систем интерне контроле,
- б) адекватан људски потенцијал,
- в) квалитетан етички кодекс,
- г) континуирану обуку запослених у предузећу у вези детекције грешака и манипулација,
- д) јасна писана правила понашања,
- ђ) сузбијање лошег понашање и сл.

Успостављање мјера за спречавање и откривање превара и манипулација је битно за стабилност привреде у држави. Није довољно само усвојити кодекс етике у предузећу него га проводити и у пракси. До преваре може доћи и ако предузеће има ефикасан систем интерне контроле. Систем интерних контрола у предузећима је неопходно континуирано унапређивати и штитити од потенцијалних превараната. Иако је немогуће употпуности елиминисати ризик појаве грешака, превара и манипулација у предузећима, правовременим подумимањем мјера за спречавање и откривање превара, ризик преваре се може умањити. Мјере утицаја на ефикасније и вјеродостојније састављање финансијских извјештаја усмјерене су на сљедеће:

- усавршавање законске регулативе и прописа који ће сузити простор за дјеловање превараната и дјеловати на ефикаснију дјелатност свих који контролишу пословне активности;
- организовањем ефикасних система интерне контроле и интерних ревизија, нарочито у већим предузећима;
- мотивисати менаџмент и запослене предузећа на плану превентивних мјера и активности на смањивању могућности за преваре (едукације, материјали о пословној и рачуноводственој политици, организовање редовних контрола и сл).

Увођење форензичке ревизије као професије ефикасна је мјера за спречавање и откривање грешака, превара и манипулација у финансијским извјештајима предузећа и већег повјерења јавности и корисника финансијских извјештаја.

РЕЗУЛАТАТИ ЕМПИРИЈСКОГ ИСТРАЖИВАЊА

Циљ проведеног истраживања је прикупљање информација о важности развоја форензичког рачуноводства и форензичке ревизије, а у циљу ефикаснијег финансијског извјештавања и подизање финансијских перформанси предузећа одбацивањем непоузданих, нетачних и неатестираних рачуноводствених информација, те јачањем интердисциплинарних компетенција и просуђивања заснованог на објективним чињеницама.

Информације до којих се дошло као резултат емпиријског истраживања добијене су анкетним упитником. Питања анкетног упитника су формулисана затвореног типа, директна питања и питања са понуђеним одговорима набрајања. У анкетном упитнику није било тачних ни погрешних одговора, једино је било важно искрено мишљење испитаника о важности развоја форензичког рачуноводства и форензичке ревизије у циљу ефикаснијег финансијског извјештавања и унапређења пословне ефикасности.

Анкетни упитник је састављен од питања помоћу којих се дошло до сазнања о ставовима појединаца о кључним проблемима у јавном сектору. Поред општих питања, упитник обухвата питања о концепту корпоративног управљања, основама развоја форензичког рачуноводства и форензичке ревизије и питања утврђивања потреба увођења система форензичког рачуноводства и форензичке ревизије у контроли финансијских извјештаја

Емпиријско истраживање спроведено је на територији Републике Српске, Федерације Босне и Херцеговине и Брчко Дистрикту.

С обзиром на специфичности уређења Босне и Херцеговине у виду два ентитета (РС и ФБиХ) те једног дистрикта (Брчко Дистрикт), можемо рећи да прикупљени одговори реално одсликавају ситуацију у цјелокупној БиХ с обзиром да 61,40% испитаника долази из Републике Српске, 35,10% из Федерације Босне и Херцеговине и 3,50% испитаника из Брчко Дистрикта чиме су заступљени представници сва три амбијента која чине јединствени амбијент БиХ привреде.

Од укупног броја испитаника 89,50% посједује искуство у обављању рачуноводствених и ревизорских послова.

У истраживању је учествовало 57,90% испитаника који раде у приватним организацијама, и 42,10% испитаника који су запослени у јавној управи. Према резултатима истраживања уочено је да је највећи број испитаника, 45,60% је ангажован у организацијама које имају до 20 запослених. У организацијама које имају преко 250 запослених ангажовано је 21,10% испитаника. Организације које имају између 21 и 50 запослених радни однос има 15,80% испитаника, а 14,00% испитаника ради у организацијама које запошљавају између 51 и 100 радника. Најмање испитаника, 3,50% има радни однос у организацијама које имају више од 101 запосленог, а мање од 250 запослених.

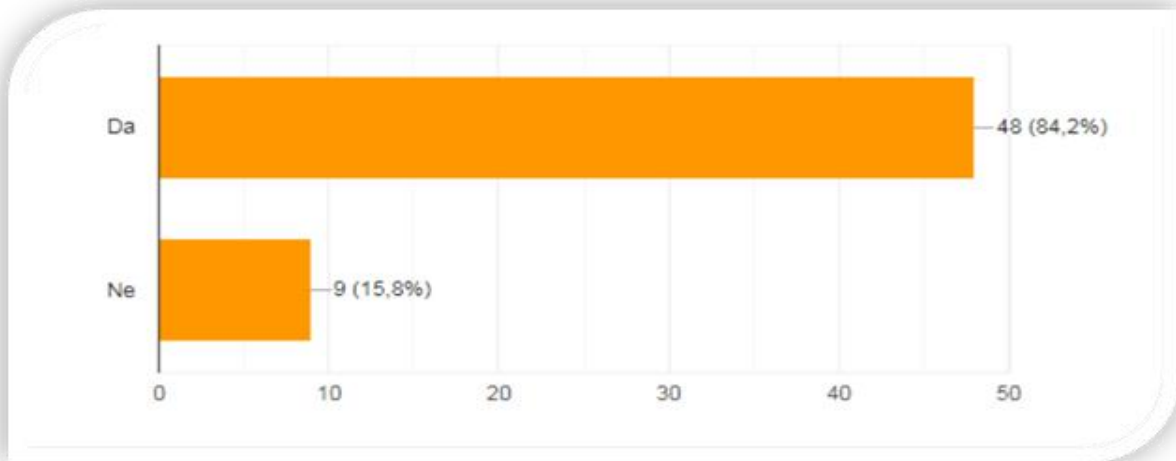
Други дио анкетног упитника показује резултате истраживања концепта корпоративног управљања, а који се односи на: потенцијалне разлоге који негативно утичу на корпоративно управљање у организацијама и објелодањивање информација.

Највећи број испитаника се слаже да су потенцијални разлози који негативно утичу на спровођење процеса и постизања квалитета корпоративног управљања у компанијама: лоше публикување финансијских и нефинансијских информација, високе пореске стопе, неприкладан састав одбора и директора у компанијама.

Трећи дио анкетног упитника даје приказ резултата истраживања, који указују на познавање, примјењивост и заступљеност форензичког рачуноводства и форензичке ревизије у компанијама и развој занимања форензички рачуновођа.

Четврти дио анкетног упитника идентификује потребе увођења форензичког рачуноводства и форензичке ревизије.

На питање анкетног упитника: „Да ли сте упознати са појмовима форензичко рачуноводство и форензичка ревизија“, резултати су показали следеће:

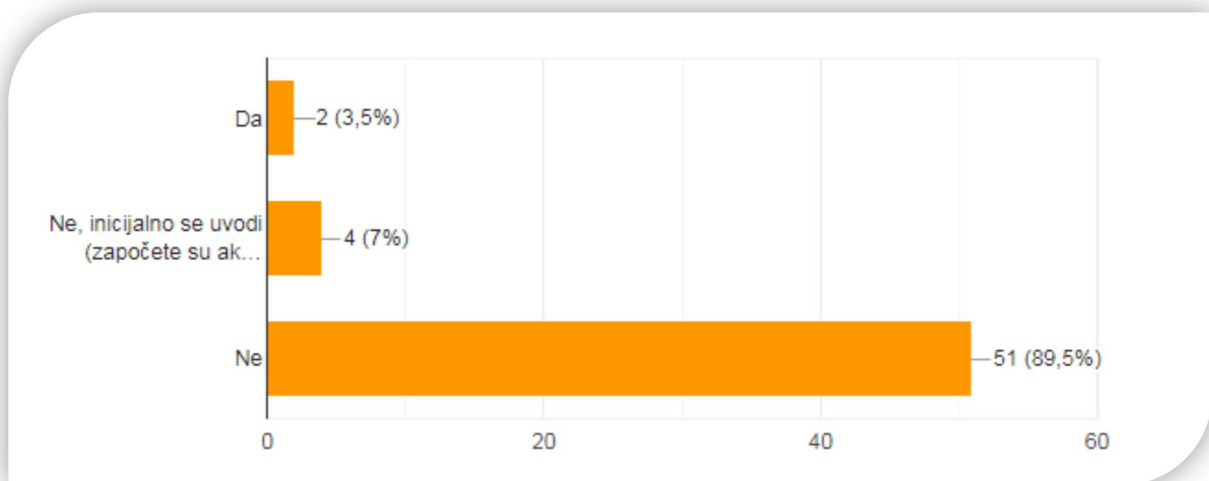

Гр

афикон 1. Преглед одговора испитаника о упознатости са појмовима форензичког рачуноводство и форензичке ревизије

Према приказаним подацима резултата истраживањима, 84,20% испитаника је упознато са појмовима форензичко рачуноводство и форензичка ревизија, док се 15,80% испитаника није сусретало са наведеним појмовима. Потврђивање великог броја испитаника да разумеју појмове форензичко рачуноводство и форензичка ревизија указује да ова област није непозната.

На питања, да ли је у Вашој организацији успостављен систем форензичког рачуноводства и форензичке ревизије (да ли је написан неки правилник/приручник, резултати су показали следеће:

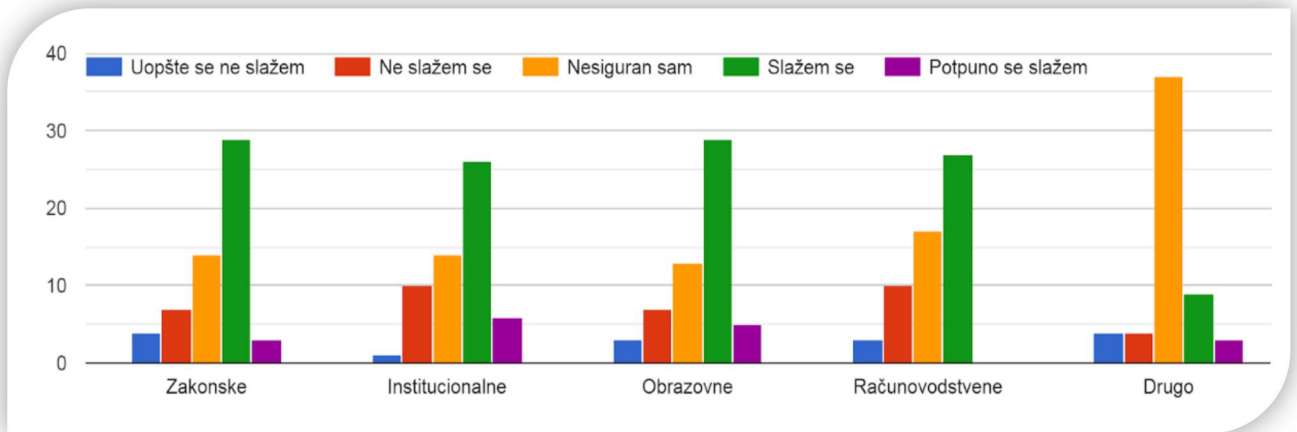

Графикон 2. Примјена система форензичког рачуноводства и форензичке ревизије

Да систем форензичког рачуноводства и форензичке ревизије није успостављен у компанијама потврђују подаци који су приказани. Само 3,50% испитаника је потврдило да има успостављен систем форензичког рачуноводства и форензичке ревизије, док је 7,00% испитаника запослено у компанијама у којима су започете активности на увођењу форензичког рачуноводства и форензичке ревизије. Највећи број испитаника, 89,50% није

предузео никакве активности на успостављању система форензичког рачуноводства и форензичке ревизије.

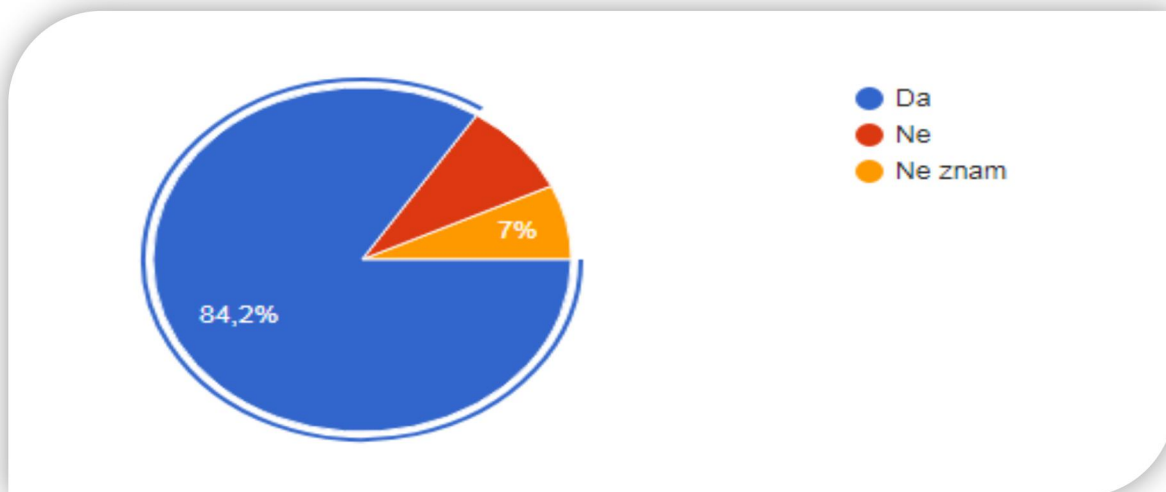
На питања анкетног упитника које су то препреке за увођење форензичког рачуноводства и форензичке ревизије, резултата су показали слjedeће:

Графикон 3: Препреке за увођење форензичког рачуноводства и форензичке ревизије

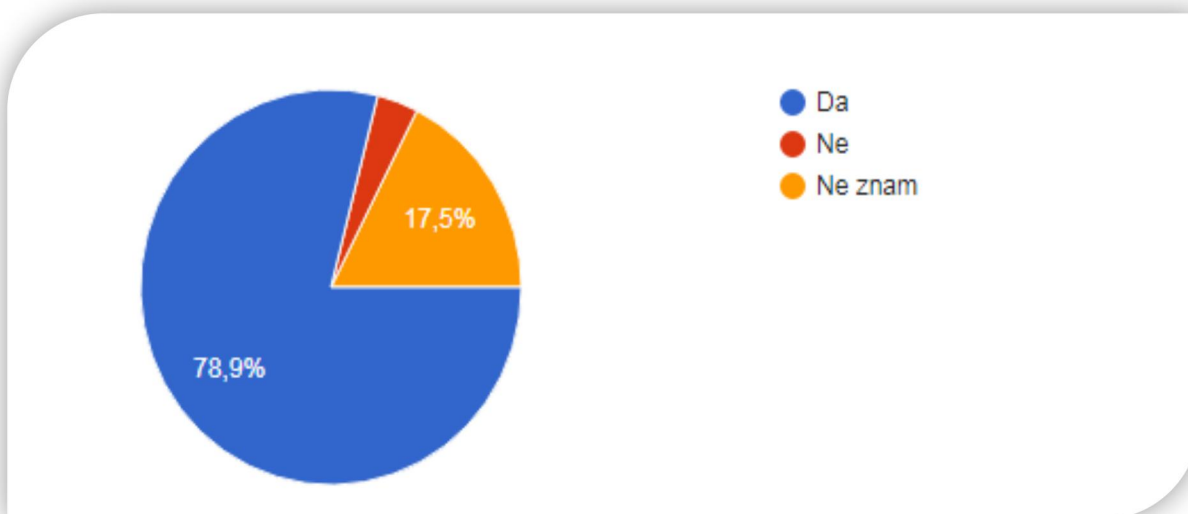
Резултати истраживања анкетног упитника показују да се највећи број испитаника слаже са тврдњом да су препреке за увођење форензичког рачуноводства и форензичке ревизије законске, институционалне, образовне и рачуноводствене природе. Испитаника, 50,88% је мишљења да су препреке законске природе, 45,62% испитаника мисли да су институционалне, док 50,88% испитаника сматра да су препреке образовне, а 47,37% испитаника је мишљења да су препреке за увођење форензичког рачуноводства и форензичке ревизије рачуноводствене природе. Одређени број испитаника, 12,28% се не слаже са ставом да су препреке законске природе, 17,54% да су институционалне, 12,28% да су образовне и 17,54% да су рачуноводствене природе за увођење форензичког рачуноводства и форензичке ревизије у састављању и контроли финансијских извјештаја. На тврдњу „друго“, 64,91% испитаника је става „нисам сигуран“, што указују да испитаници сматрају да не постоје неке друге препреке у односу на претходно наведене, а које би могле утицати на увођење форензичког рачуноводства и форензичке ревизије у састављању и контроли финансијских извјештаја.

Уколико се законски пропишу услови и стручне квалификације потребне за обављање послова форензичког рачуноводства и форензичке ревизије, 84,20% испитаника анкетног упитника сматра да би се тиме могао повећати квалитет финансијског извјештавања, а 8,80% испитаника сматра да законско прописивање услова не би имало позитивне ефекте на квалитет финансијског извјештавања. Одређени број испитаника, 7,00% не зна, да ли би законско прописивање услова и стручних квалификација за обављање послова форензичког рачуноводства и форензичке ревизије могло утицати на квалитет финансијског извјештавања. Резултати истраживања су приказани на слjedeћем графикону:

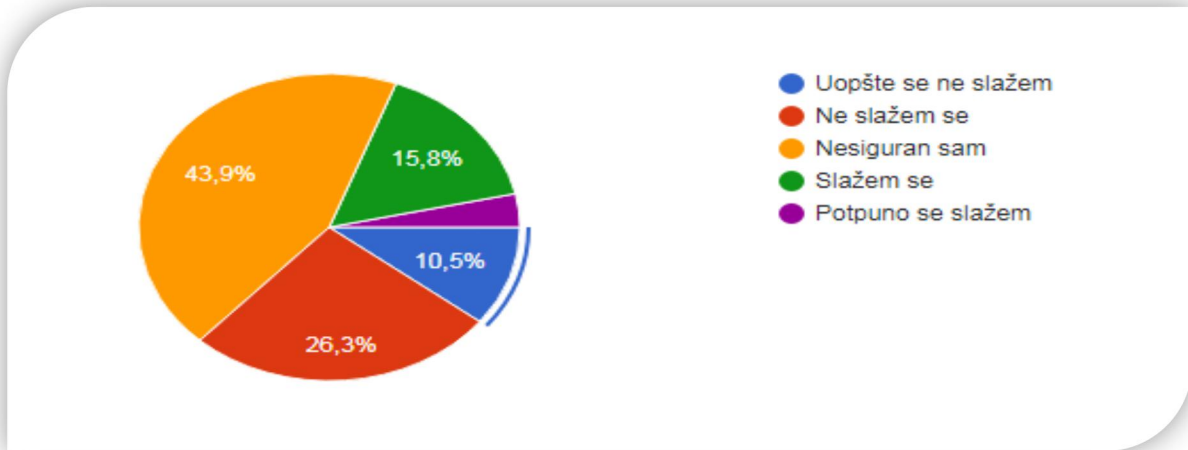
Графикон 4. Мишљење испитаника о начину повећања квалитета финансијског извјештавања

Резултати истраживања показују да у Републици Српској, односно у БиХ, 78,90% испитаника је мишљења да занимање форензички рачуновођа и форензички ревизор још увијек није довољно препознато, док 3,50% испитаника је супротног мишљења, а 17,50% испитаника не зна да ли је ово занимање уопште препознато за примјену у РС, односно БиХ.

Графикон 5. Подаци који показују да занимање форензички рачуновођа и форензички ревизор још увијек није препознато у РС

Да ли у организацијама постоји потреба за спровођењем форензичког рачуноводства и форензичке ревизије, резултати истраживања показују следеће:

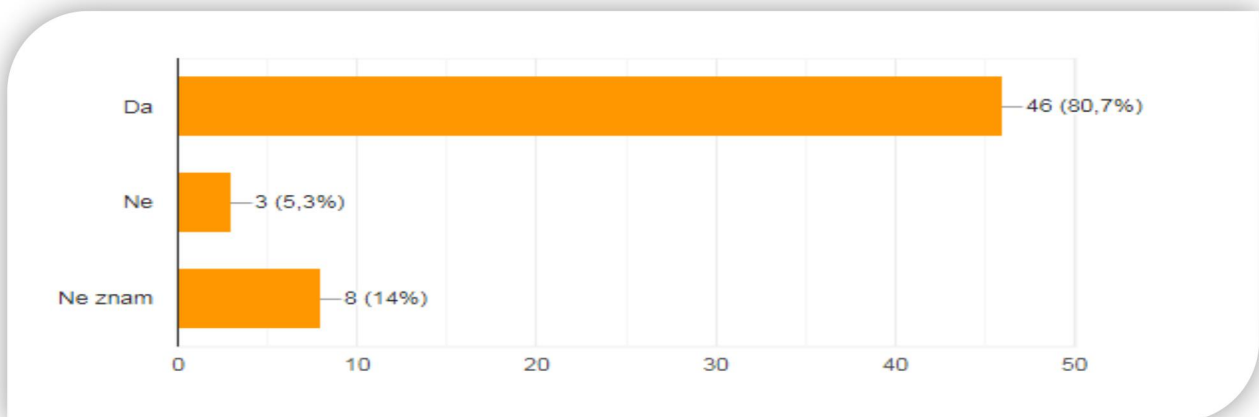
Графикон 6. Преглед резултата истраживања – потреба спровођења форензичког рачуноводства у организацијама

Највећи број испитаника, 43,90% није сигуран да ли постоји потреба за спровођењем форензичког рачуноводства и форензичке ревизије у организацијама у којима су ангажовани, док се 26,30% испитаника не слаже да постоји потреба за спровођењем форензичког рачуноводства и форензичке ревизије у организацијама, а 10,50% се уопште не слажем са наведеном потребом увођења у организацију.

Јако мали број испитаника, 15,80% се слаже да би се област форензичког рачуноводства и форензичке ревизије требала спроводити у раду организација, а 3,50% се потпуно слаже са примјеном форензичког рачуноводства и форензичке ревизије у раду организација.

Наведени резултати указују да је ова област још увијек „нова“ и непозната и да људи имају одређене предрасуде у спровођењу и примјени истих у раду организација.

Да ли примјена форензичког рачуноводства и форензичке ревизије може створити додатну вриједност у финансијским извјештајима“, испитаници су се већим дијелом сложили са наведеним питањем, што се може видјети на сљедећем графикону:

Графикон 7. Преглед резултата истраживања - примјена форензичког рачуноводства и форензичке ревизије додатну вриједност у финансијским извјештајима

Преглед добијених података показује да највећи број испитаника 80,70% сматра да примјена форензичког рачуноводства може утицати на стварање додатне вриједности у финансијским извјештајима, док 14,00% испитаника је става „не знам“, да ли форензичко рачуноводство може утицати на стварање додатне вриједности у финансијским извјештајима, а 5,30% испитаника је мишљења да форензичко рачуноводство нема утицаја на стварање додатне вриједности у финансијским извјештајима.

Активности форензичког рачуноводства и форензичке ревизије могу утицати на повећање истинитости, вјеродостојности и објективности информација у финансијским извјештајима.

ЗАКЉУЧАК

У рачуноводству су се увијек догађале преваре иза којих су слиједили финансијски колапси, а у последње вријеме и у већем обиму и са тежим последицама за све нас.

Степен изложености организације ризику од превара зависи од инхерентности пословних процеса, адекватности и ефикасности интерних контрола за спречавање и откривање превара, као и од поштења и интегритета лица која су укључена у пословне активности. Колика је вјероватноћа да ће се у некој пословној организацији превара десити зависи од више фактора специфичних за предузеће које је у фокусу посматрања. Колика је вјероватноћа да ће доћи до преваре, зависи од тога, колико је лако починити превару, те од присутности мотивацијских фактора који воде ка превари, као и на претходним искуствима организације у погледу броја и колико се пута десила превара у посматраном претходном периоду. Најважније је вратити повјерење у рачуноводствено извјештавање на основу стандардизованих рјешења. Постизање поштовања стручних правила и спровођење њихове стварне употребе је могуће помоћу развоја нових области у рачуноводству и ревизији - форензичко рачуноводство и форензичка ревизија.

Увођењем система форензичког рачуноводства и форензичке ревизије у предузеће, могуће је смањити али не и елиминисати проценат превара и манипулација запослених или менаџмента предузећа. Да би се менаџмент предузећа могао супроставити грешкама и преварама које се могу појавити у финансијским извјештајима увелико му може помоћи: поуздан рачуноводствени систем, одговарајући контролни поступци, као и јасно дефинисање политике рачуноводства и финансијских извјештаја. Потребан је и адекватан људски потенцијал, разумљив етички кодекс као и обезбјеђење континуиране обуке за запослене у вези рачуноводствених грешака и манипулација финансијским извјештајима.

Многобројни случајеви превара у пословању предузећа последњих година указали су да је финансијско извјештавање подложно многобројним манипулацијама. То указује да постојећи систем контроле састављања и приказивања финансијских извештаја не даје добре резултате и управо из тих разлога се све више јавља потреба за развојем форензичког рачуноводства и. Наравно, овлаштења и одговорност форензичких рачуновођа морају бити регулисани посебним законом. Такође, мора постојати политичка и социјална подршка од стране државе и привреде за дјеловање форензичких рачуновођа. У Босни и Херцеговини, а и у Републици Српској форензичко рачуноводство и форензичка ревизија се највише помиње у научним радовима појединих економиста.

Да би финансијско тржиште могло успјешно да послује, уколико жели да садашњи и будући инвеститори располажу релевантним и поузданим финансијским информацијама и уколико жели да се спријече преваре у пословању, потребно је да држава у сарадњи са професионалним организацијама и факултетима ради више на обезбјеђењу законске, институционалне и образовне основе у развоју и примјени форензичког рачуноводства и форензичке ревизије.

ЛИТЕРАТУРА

Белак В. (2011). *Пословна форензика и форензично рачуноводство, борба против пријеваре*, Belak Excellenx д.о.о., Загреб, стр. 185.

Bologna, G Jack, Lindquist J. Robert. (2003). *Fraud Auditing and Forensic Accounting*.

Бошковић, М. (1999). *Криминолошки лексикон*, Матица српска. Нови Сад: Универзитет у Новом Саду.

Вукоја, Б., Унковић, И. (2013). *Примјена метода интерне ревизије и контроле као инструмент за откривање криминалних радњи и превара*. Зборник радова 6, VII Годишња конференција, Друштвена одговорност интерне ревизије. Сарајево: Удружење интерних ревизора у БиХ.

Вукоја, Б. (2012). Значај форензичког рачуноводства и ревизије за поузданост у финансијском извјештавању у БИХ, *Financing – Научни часопис за економију*, број 2, година III.

Жагер, К. и други. (2008). *Анализа финансијских извјештаја*. Загреб: Масмедиа.

Jones, M., (2011). *„Creative Accounting, Fraud and International Accounting Scandals“*, John Wiley & Sons, England.

Кнежевић, Г. (2008). *Анализа финансијских извештаја*. Београд: Универзитет Сингидунум.

Кодекс корпоративног управљања, Службени гласник РС", бр. 99/2012 од 16.10.2012. године.

Коленда С. (2011). *Форензичко рачуноводство у функцији разоткривања господарског криминала*, Рачуноводство и менаџмент РИМ, међународна знанствена и стручна конференција, Зборник радова, Свезак I – знанствени радови, „Хрватски рачуновођа“ Неовисна удруга рачуновођа, порезних савјетника и финансијских дјелатника, Загреб – Сплит.

Колетник, Ф., Колар, И. (2008). *Форензичко рачуноводство. Zveza računovodij, finančnikov in revizorjev Slovenija*, Ljubljana.

Колетник, Ф., Колетник-Корошец. М. (2008). *Форензичко рачуноводство у функцији спречавања и откривања господарског криминала*. Неум: XI Међународни симпозиј. Зборник радова: Економске реформе у БиХ и Европске интеграције.

Митрић, М., група аутора (2012). *Форензичко рачуноводство – карика која недостаје у образовању и пракси*. Београд: Факултет организационих наука. *Часопис за теорију и праксу менаџмента, Management*, 2012/65.

Ozili K.P. (2015). *Forensic Accounting and Fraud: A Review of Literature and Policy Implications. International Journal of Accounting and Economic Studies* 3 (1).

Owojori, A.A, T.O Asaolu (2009). The Role of Forensic Accountin in Solvin the Vexed Problem of Corporate World, *European Juournal of Scientific Research*.

Peshori, K. (2015). Forensic Accounting a Multidimensional Approach to Investigating Frauds and Scams. *International Journal of Multidisciplinary Approach and Studies*.

Радовић, Р., Лалић, С. (2014). Форензика - детектор привредног криминала и превара, Тузла: *Пословни консултант*, ФИНконсулт.

Родић, Ј. Андрић, М., Вукелић, Г. и Вуковић, Б. (2015). *Анализа финансијских извештаја*. Београд.

Спахић, Н. (2014). *Откривање превара и проневера у финансијским извештајима*. In International Scientific Conference of IT and Business-Related Research-SINTEZA, доступно на: <http://portal.sinteza.singidunum.ac.rs/paper/16>

Станчић, П., група аутор. (2013). Форензичко рачуноводство-одговор професије на преваре у финансијским извештајима. *Теме-Часопис за Друштвене Науке*, Бр. 4.

Турнер, Ј. Е. (2009). Спречавање прања новца – Спречавање, откривање и истраживање финансијских криминалних радњи. *John Wiley&Sons*, превод: Савез рачуновођа и ревизора Србије.

Forensische Technologie, KPMG. Доступно на: <http://www.kpmg.com/ch/de/services/advisory/risk-consulting/forensic/seiten/forensic-technology.aspx> .

Crumbley L.D., Heitger, L.E., Smith S.G. (2007). *Forensic and Investigative Accounting*, CCH a Wolters Kluwer business.

Шкарић-Јовановић, К. (2009). „Форензичко рачуноводство–инструмент заштите интереса рачуноводствене јавности“, 13. Конгрес Савеза рачуновођа и ревизора Републике Српске, зборник радова, Бања Врућица.

The World Bank CFRR, (2015). Financial Sector Assessment Program Bosnia and Herzegovina, *Accounting and Auditing Technical Note*, The World Bank.

<http://www.acfe.com>.